jami XVII a. I puse. Jie yra apardyti statant dabartinės bažnyčios pamatus XVII a. pabaigoje, o įžemis slūgso nuo 1,65–1,85 m gylio.

The Surroundings of the Church of St. Philip and St. Jacob in Vilnius

In 2023, archaeologists resumed work on the surroundings of the Church of St. Philip and St. Jacob, the Dominican Monastery ensemble, and St. Jacob's Hospital in Vilnius. The investigations comprised a field survey and exploratory excavations over a 300 m^2 area, of which 52 m^2 were allocated to exploratory excavations (Fig. 1). The latter proved more informative, yielding new data on separate sections of the pavements alongside A. Goštauto Street, J. Tumo-Vaižganto Street, and Vasario 16-osios Street, which will undergo reconstruction. Here, the thickness of the cultural layer ranges from 20 cm to over 1.5 m. The exploratory excavations and survey around the Church of St. Philip and St. Jacob, which is being renovated, provided new insights into the structure of the foundations or basement walls of this building (Fig. 4), and led to the discovery of buildings attached to the S side of the church. They also refined the information obtained by earlier excavations, determining that human burials in the vicinity of the church lie at a depth of 1.5 m and that the natural layer begins at a depth of 1.65–1.85 m. Trench 43, located on the W side of the church, revealed at least 12 graves, with the earliest dating to the first half of the 17th century. These graves were damaged when the foundations of the church were laid at the end of the 17th century. The most recent grave in trench 43 was from the 19th century. At least 3 burial levels were identified, with later graves cutting into and damaging earlier inhumations. The deceased were predominantly arranged with their heads to the W, with the bodies placed in coffins made of planks. Underneath grave 196 (Figs. 2, 3), which was the last to be examined in trench 43, a flat arrangement of mostly striated bricks was found. The excavation was extended on the W side, near the skull, in order to examine the full extent of this grave. The extension revealed the remnants of a vertical log – possibly a wooden cross erected in memory of the deceased.

Vida Indrulėnaitė-Šimanauskienė

Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų (Pranciškonų) bažnyčia Vilniuje

2023 m. Vilniuje, Pranciškonų g. 1A, šalia Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų (Pranciškonų) bažnyčios, atkūrimo ir tvarkybos darbų metu buvo numatyta bažnyčios V pusėje nužeminti kiemo paviršių vienu metru, nes esantis žemės paviršius priešais įėjimą į bažnyčią yra dirbtinai sukeltas, tad tvarkybos projekto tikslas buvo atkurti buvusį bažnyčios kiemo vaizdą. Prieš paviršiaus žeminimo darbus buvo atlikti žvalgomieji tyrimai ir žvalgymai.

Pranciškonai Lietuvoje minimi jau nuo XIII a., o aptariamoje teritorijoje ėmė kurtis XIV a. pabaigoje. Pranciškonai čia pradėjo statyti didelę mūrinę bažnyčią, ją pabaigė 1421 m. Prie bažnyčios buvo pastatytas ir vienuolynas. 1533 m. bažnyčia sudegė. Bažnyčios remontas tęsėsi iki 1584 m. Ji buvo atstatyta gotikiniu stiliumi. 1737 m. bažnyčia ir vienuolynas vėl degė, vienuoliams sunkiai sekėsi susitvarkyti su šio gaisro padariniais. Dar ir 1740 m. bažnyčios kapinės buvo užverstos nuo gaisro likusiomis griuvenomis. Vienuolynas neturėjo pakankamai pajamų samdyti vežėjų statybiniam laužui išvežti, todėl išlyginus griuvenų krūvas



1 pav. Tyrimų vietos situacijos ir ankstesnių tyrimų suvestinis planas: 1 – žvalgomosios perkasos; 2 – žvalgytas plotas; 3 – 2023 m. atidengtos struktūros; ankstesni tyrimai (4 – 2011 m. R. Žukovskis; 5 – 2010 m. R. Žukovskis; 6 – 2010–2011 m. aptikti mūrai; 7 – 2007 m. E. Butėnas; 8 – 1996 m. S. Sarcevičius; 9 – 1994 m. A. Vaicekauskas). V. Indrulėnaitės-Šimanauskienės brėž.

Fig. 1. Area plan of current and past excavations: 1 – exploratory trenches; 2 – survey area; 3 – structures unearthed in 2023; past excavations (4 – in 2011 by R. Žukovskis; 5 – in 2010 by R. Žukovskis; 6 – masonry structures found in 2010–2011; 7 – in 2007 by E. Butėnas; 8 – in 1996 by S. Sarcevičius; 9 – in 1994 by A. Vaicekauskas).

pakeltas kapinių žemės lygis ir šventoriaus grindinys. 1748 m. minimas dar vienas didelis gaisras. 1773–1780 m. bažnyčia ir vienuolynas buvo atstatyti tokie, kokius matome šiandien. Ji neteko beveik visų gotikinio stiliaus žymių. Vidurinė nava buvo pakelta, todėl bažnyčia įgavo bazilikai būdingą formą, paplitusią XVII–XVIII a.

Arčiausiai tirtos vietos, 2011 m. prie bažnyčios Š fasado, R. Žukovskis ištyrė 8 bendro 215 m^2 ploto perkasas (*ATL 2011 metais*, 2012, p. 343–355). Tyrimų metu aptikta 70 griautinių kapų, ne vėlesnių kaip XVI a. II pusė–XVII a. Nustatyta, kad kultūrinio sluoksnio storis iki 3,9 m. Apatiniai jo horizontai datuojami XVI a. Aptikti negausūs XVI–XIX a. radiniai. Atidengti XIV a. II pusės–XV a. datuojami mūrai. Įžemis pasiektas 3,4–3,9 m gylyje. 2010 m. R. Žukovskis vykdė tyrimus prie bažnyčios P fasado, kurių metu buvo ištirtas 120 m^2 plotas (*ATL 2010 metais*, 2011, p. 297–305). Tiriant aptikti XV–XVI a. datuojami mūrai. Rasti 8 griautiniai kapai, ne vėlesni kaip XVI a. II pusė–XVII a.

2023 m. tyrimai vykdyti dviem etapais. Pirmuoju darbų etapu buvo ištirtos dvi 4x3 m dydžio bendro 24 m^2 ploto žvalgomosios perkasos iki įžemio. Žvalgomųjų tyrimų metu iki 1 m gylio nebuvo aptiktas vertingas kultūrinis sluoksnis ar žmonių palaidojimai, todėl antruoju darbų etapu grunto kasimo darbų metu buvo atlikti žvalgymai 130 m^2 dydžio plote iki projektinio 1 m gylio (1 pav.).

Žvalgomosiose perkasose iki 1 m gylio fiksuotas sujauktos struktūros gruntas su griuvenomis, plytų bei čerpių duženomis ir pavieniais XVII–XX a. radiniais. Žvalgomojoje perkasoje

1 iki 3 m gylio fiksuoti pilko grunto sluoksniai su griuvenomis, čerpių duženomis, pavieniais žmonių kaulais bei XVI–XVII a. radiniais. Nuo 3 m gylio slūgsojo tamsiai pilkas gruntas su XVI a. radiniais, taip pat pasitaikė pavienių XV a. radinių. 3 m gylyje atidengta XIII a. pabaigos–XIV a. datuota 2,3x1 m dydžio, 30 cm storio duobė 1 – galbūt sudegusio pastato liekana. Preparuojant duobę rasta angliukų, perdegusių gyvūnų kaulų fragmentų, molio tinko fragmentų ir augalų makroliekanų, kurių didžioji dalis priklauso kultivuojamoms rūšims, tarp jų – sėjamoji aviža (*Avena sativa*), sėjamasis grikis (*Fagopyrum esculentum*), paprastasis miežis (*Hordeum vulgare*), tikroji sora (*Panicum miliaceum*), sėjamasis rugys (*Secale cereale*) ir belukštės kviečių (Triticum) rūšies augalas. Žvalgomojoje perkasoje 2 nuo 1 m gylio tirti pilki sluoksniai su griuvenomis, pavieniais žmonių kaulais ir XVII a. radiniais. PV perkasos dalyje iki 2 m gylio fiksuotas perkasimas, jame rasta XVIII–XIX a. radinių. Nuo 2 m gylio glūdėjo tamsiai pilkas gruntas su pavieniais žmonių kaulais ir XVI pabaigos–XVII a. I pusės radiniais. Nuo 2 m gylio po bažnyčios ŠV pusėje esančiu laiptų bokšteliu atidengta 3 m ilgio, 1,4 m pločio, 1,5 m aukščio kampinė pamato dalis (2 pav.). Pamatas sudarytas iš 60x40 cm, 50x50 cm, 40x40 cm dydžio netašytų akmenų. Tarpai tarp akmenų užkamšyti raudonais plytgaliais. Pamatas datuojamas XIV a. pabaiga–XV a. pradžia. Įžemis – geltonas smėlis pasiektas nuo 3 m gylio.

Nuo 1,38–1,99 m gylio atidengti 46 žmonių palaikai, iš jų iškelti 45 palaikai. Jie dėl darbų saugos palikti. Kapų duobių kontūrai neišlikę. Mirusieji laidoti daugiausia galva į V pusę. Būdinga laidoti aukštielninkus. Mirusieji tikriausiai laidoti mediniuose karstuose, nes aptikta geležinių karsto vinių. Karsto kontūrai daugumoje kapų neišlikę arba išlikę labai fragmentiškai. Pagal rastus radinius, įkapes ir radioanglies datavimo rezultatus nustatyta, kad tirtoje vietoje buvo laidojama jau nuo XIII a. pabaigos–XIV a. II pusės iki XVII a. Pažymėtina, kad apatinis datos intervalas gautas radioanglies metodu datavus tik vieną kapą 37. Iš 45



2 pav. XIV a. pabaigos–XV a. pradžios mūras perkasoje 2 iš Š. V. Indrulėnaitės-Šimanauskienės nuotr.

Fig. 2. Stonework in trench 2 (late 14th–early 15th century), viewed from the N.



3 pav. Žvalgytame plote 1 atidengta nuogrinda iš V. V. Indrulėnaitės-Šimanauskienės nuotr.

Fig. 3. Drainage slope unearthed in trench 1, viewed from the W.



4 pav. Tyrimų metu aptikti ypatieji radiniai iš kultūrinių sluoksnių ir kapų: 1 – sidabrinis signetinis žiedas; 2 – varinis žiedas su žalio stiklo akute; 3 – sidabrinis signetinis žiedas; 4 – medalikėlis, kurio vienoje pusėje pavaizduotas besimeldžiantis šv. Karolis Boromiejus prie kryžiaus ir knygos, kitoje pusėje viršuje Šv. Dvasia, viduryje angelas, laikantis augalą, ir klūpintis neidentifikuotas šventasis, apačioje plytų siena; 5–10 – rožinio fragmentai (5 – medalikėlis, kurio vienoje pusėje pavaizduota šv. Kotryna Aleksandrietė su kardu ir užrašu SAN CAT, kitoje pusėje pavaizduota sėdinti šv. Marija su kūdikėliu Jėzumi ant rankų ir angelu (?); 6 – balto stiklo karoliukas; 7 – gelsvo gintaro karoliukas; 8 – kaulinis karoliukas; 9 – kaulinis karoliukas; 10 – kaulinis kryžiaus skersinis); 11 – žalvarinė segė; 12 – LDK Zigmanto III Vazos 1627 m. šilingas; 13 – LDK Žygimanto Augusto 1566 m. dvidenaris; 14 – LDK Žygimanto Augusto 156? m. denaras; 15 – LDK Aleksandro 15?? m. denaras; 16 – Rusijos carystės Michailo Fiodorovičiaus 16?? m. kapeika; 17 – vitražinio lango stiklo rėmo fragmentas; 18 – saga (?); 19 – vitražinio lango stiklo fragmentas; 20 – vitražinio lango stiklo fragmentas. L. Kajotos nuotr.

Fig. 4. Special finds recovered from cultural layers and graves: 1, 3 – silver signet rings; 2 – a copper ring with a green glass stud; 4 – a religious medal depicting a prostrating Charles Borromeo next to a cross and a book on one face, and on the reverse, the Holy Spirit at the top, an angel holding a plant, an unidentified saint kneeling in the middle, and a brick wall at the bottom; 5–10 – fragments of a rosary (5 – the centre medal depicting Catherine of Alexandria bearing a sword inscribed with SAN CAT on the one side, and on the reverse side a seated St. Mary holding the baby Jesus accompanied by an angel (?); 6 – a white glass bead; 7 – a yellowish amber bead; 8–9 – bone beads; 10 – a bone crosspiece of a crucifix); 11 – a copper alloy brooch; 12 – a shilling of Sigismund III Vasa of the Grand Duchy of Lithuania, minted in 1627; 13 – a 2-denar coin of Sigismund II Augustus of the Grand Duchy of Lithuania, minted in 1566; 14 – a denar of Sigismund II Augustus, minted in the 1560s; 15 – a denar of Alexander of the Grand Duchy of Lithuania, minted in the 1500s; 16 – a kopek of Mikhail Fyodorovich of Russia, minted in the 1600s; 17 – the fragment of a frame of a stained-glass window; 18 – a button (?); 19 – a stained-glass window shard; 20 – a stained-glass window shard.

iškeltų palaikų nustatyta 16 moterų nuo 17 iki daugiau nei 50 m. amžiaus, 12 vyrų nuo 18 iki daugiau nei 50 m. amžiaus, 15 nesuaugę individai, 2 nenustatytos lyties individai. Daugumai palaikų nustatytos įvairios patologijos, tik 7 palaikuose patologijų nenustatyta. Tyrimų metu aptikti moterų ir vaikų palaikai leidžia daryti išvadą, kad bažnyčios teritorijoje buvo laidojami ne vien vienuoliai, bet ir miestiečiai.

Žvalgymų metu iki 1 m gylio fiksuoti tik piltiniai archeologinės vertės neturintys sluoksniai su pavieniais XVII a. radiniais ir XX a. šiukšlėmis. 30 cm gylyje atidengtas XX a. datuojamas tvoros pamato fragmentas. Prie V fasado, ties bažnyčios įėjimu, 1 m gylyje nuo esamo žemės paviršiaus atidengta 4,3 m ilgio ir 1,6 m pločio nuogrinda, nuožulnėjanti V kryptimi (3 pav.). Ji sudaryta iš netašytų, 70x50, 43x34, 22x18, 13x11 cm dydžio akmenų. Panaudoti ir keli skaldyto akmens antkapinių plokščių fragmentai su matomais užrašais. Nuogrinda siejama su XVIII a. vidurio miesto gaisrų laikotarpiu, kai bažnyčia neturėjo lėšų išvežti po gaisro likusių griuvenų ir, tikėtina, jas, kaip ir nubyrėjusias paminklinių lentų nuolaužas, naudojo naujam bažnyčios grindiniui formuoti. Kartu buvo pakeltas ir žemės lygis.

Visame tirtame plote rasta daug žmonių kaulų ir jų fragmentų iš suardytų kapų. Nustatytas minimalus individų skaičius 127, iš jų 42 moterys, 25 vyrai, 42 nesuaugę. Konstatuotos įvairios patologijos.

Iš viso tyrimų metu rasta ir suinventorinta 389 vienetai XIII a. pabaigos–XX a. datuojamų radinių. Iš jų buvo 218 buitinės ir statybinės keramikos radiniai, 171 ypatusis radinys (4 pav.). Tarp jų rasta 39 įkapės, tarp jų ant XIII a. pabaigos–XIV a. II pusės datuotų kapo 37 kairės rankos piršto rastas signetinis sidabrinis žiedas.

The Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Vilnius

An exploratory excavation and survey were carried out at 1A Pranciškonų Street in Vilnius, next to the Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary, in advance of surface level reduction works. The excavation comprised 2 trenches covering 24 m^2 in total, and the survey covered a further 130 m^2 (Fig. 1). The excavation revealed disturbed soil deposits up to a depth of 1 m, containing collapsed structures, brick and roof tile fragments, and isolated finds from the 17th–20th centuries. From 1 m down, the trenches revealed cultural layers with rubble, isolated human bones, and finds from the 17th–18th centuries. The natural yellow sand layer was encountered at a depth of 3 m. A pit was uncovered, dating from the late 13th to the 14th century, possibly linked to the former building that had burned down. A stonework foundation was also unearthed, dating from the late 14th to the early 15th century (Fig. 2). The excavation yielded 46 human remains encountered at a depth of 1.38 m, of which all but one were exhumed. The deceased were buried in a supine position. For the most part, traces of coffins were very faint or not present at all. Based on associated finds, grave goods, and ^{14}C dates, the burial ground was in use as early as the end of the 13th or second half of the 14th century, and was used until the 17th century. Most of the remains displayed signs of various pathologies. The presence of females and children among the deceased suggests that the church cemetery was not reserved for monks alone, but was open to townspeople as well. The excavations also uncovered a fragment of a 20th-century fence foundation and a fragment of an 18th-century drainage slope (Fig. 3). A large number of whole or fragmented human bones from disturbed

graves was found throughout the explored area. A total of 389 individual finds spanning the late 13th–20th centuries were recovered (Fig. 4).

Alma Lekniutė

Varnių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčios šventorius

2023 m. Telšių rajone esančiuose Varniuose, M. Valančiaus ir Birutės gatvėse, suprojektuoto elektros kabelio trasos vietoje, buvo vykdyti detalieji ir žvalgomieji tyrimai ir žvalgymai. Darbų zona pateko į Varnių senojo miesto vietos (UK 2535) ir Varnių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčios statinių komplekso (UK 1683) saugomas teritorijas.

Manoma, kad Varnių vietovė buvo pradėta apgyvendinti XIII–XIV a. sandūroje. Tai, kad čia būta gyvenvietės 1370 m., patvirtina ir rašytiniai šaltiniai. Seniausią Varnių gyvenvietę galima apibūdinti kaip atviro tipo gyvenvietę, kuri kūrėsi gerai gamtos kliūčių apsaugotoje vietoje. Gyvenvietė formavosi ir plėtėsi dešinėje Varnelės upės pusėje, prie kelio, vedusio į Kaltinėnus. 1417 m. įkurta Medininkų vyskupija. Reikėtų pažymėti, kad XV a. buvo iškasta nauja upės vaga, sujungusi Varnelės kilpos galus. Taip miestelio dalis atsidūrė saloje, kurią dabar jau iš visų pusių juosė Varnelės vandenys. Naujai iškasta vaga, išlikusi iki mūsų dienų, vadinama naująja Varnele, o senoji buvo gerokai toliau į ŠR nuo jos. Teritorija tarp senosios ir naujosios vagų plane vadinama pelkėta ir nepereinama. Ši vieta vyskupo leidimu XVIII a. viduryje ir II pusėje buvo užpilta ir nusausinta. Užpelkėjęs upės krantas siekė beveik dabartinę M. Valančiaus gatvę. Dešinėje Varnelės kilpos pusėje buvusi Vyskupo dvaro vieta vėliau pateko į dirbtinai sukurtą salą. Po 1680 metų gaisro, per kurį sudegė senoji katedra, kitoje Varnelės upės pusėje vietoj Vyskupo dvaro buvo pastatyta nauja Varnių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčia (Genys J., Varnių raida iki XVII a. pabaigos, *Žemaičių praeitis*. Vilnius, 1996, t. 4, p. 15–28). Yra žinoma, kad šios bažnyčios kriptose buvo laidojami mirusieji (*ATL 2012 metais*, 2013, p. 325–334). Varnių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčios statinių komplekso teritorijoje iki šių tyrimų apie buvusius palaidojimus istorinių duomenų nėra.

Aktualiausi tyrimai vykdyti 2012 ir 2023 metais (*ATL 2012 metais*, 2013, p. 444–446; *LIIR*, f. 1, b. 10810) M. Valančiaus gatvėje Varnių senojo miesto vietos (UK 2535) R pakraštyje iki Birutės gatvės. Fiksuoti XIX–XX a. kultūriniai sluoksniai. Užstatymas šioje Varnių miesto dalyje yra prasidėjęs ne anksčiau kaip XIX a. Nuo Birutės gatvės link Varnių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčios statinių komplekso (UK 1683) kultūrinio sluoksnio storis siekia 1,5–2,2 m, o buvusiose Varnelės upės vietose net iki 3 m. Sluoksnio su XVIII a. archeologiniais radiniais paviršius fiksuotas nuo 60–80 cm gylio, o 1,4–3 m gylyje yra XVI–XVII a. archeologinis sluoksnis.

2023 m. M. Valančiaus ir Birutės gatvėse prieš tiesiant naujas požemines elektros kabelių trasas ištirta 10 1x1 m dydžio šurfų, o Varnių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčios šventoriuje ištirtos 3 5x2 m dydžio perkasos (1 pav.). Ten, kur archeologinis sluoksnis nerastas, toliau vyko žvalgymai. Bendrai ištirtas 152 m^2 plotas. Šurfuose 1–5, 7–9 fiksuotas 0,7–2 m storio XIX–XX a. (šurfe 9 XVII(?)–XX a.) kultūrinis sluoksnis. Įžemis pilkšvas smėlis, geltonas smėlis, gelsvas molis fiksuotas šurfuose 1–5, 7 nuo 0,7–1,3 m gylio. O šurfuose 8–9 įžemis dėl didžiulio gylio nepasiektas. Šurfe 6, tirtame Ligoninės ir M. Valančiaus gatvių sankirtoje, nuo 50 cm gylio rastas archeologinis sluoksnis su XVI–XVII a.